

Eliya — Lim bu fukk Ki

Jeff Pippenger

2023-10-13

1856

Yëngu Millerite bi feeñ ci Esayi saar 7 jaaru wax ji tollu ci juróom-benn fukk ak juróom ñaar, te mu tàmbalee ci atum 742 laata Kirist. Juróom-benn fukk ak juróom ñaar yooyu ame ci jaar-jaaru Esayi di tegtal juróom-benn fukk ak juróom ñaar at yi dale ci 1798 ba 1863. Alfa ak Omega dinañu feeñal masla bu mujj, ànd ak tàmbali gi. Wax ju juróom-benn fukk ak juróom ñaar at ji di xamle rëbb ga ñaari yoon juróom-ñaar bi ci kaw nguurug bëj-gànnar ak nguurug bëj-saalum yu Israayil. Jëkkër ju njëkk ci juróom-ñaar yoon yi ci kaw nguurug bëj-gànnar gi tàmbalee ci 723 laata Kirist, fukk ak juróom-ñent at gannaaw ba Esayi joxee buur Ahaz waxin bi. Juróom-ñaar yoon yu mujj yi ci kaw nguurug bëj-saalum gi tàmbalee ci njeexitalu juróom-benn fukk ak juróom ñaar at yi, ci 677 laata Kirist.

Ñàkk gu njëkk gi ci juróom-ñaaari yoon bi ñu dogaloon Efrayim jeex na ci atum 1798, te mooy waxtu mujj ga bi gis-gis bu dexu Ulai bi nekk ci saar yi juróom-ñaareel ak juróom-ñeenteel yi ci Daniyel ubbee. Ci waxu yonent la mel ni mu màndargaal benn yoon dikkug yégleb malaaka bu njëkk bi ak tambaleg yonent bu yéglekat yi ñuy wax Millerite. Ñàkk gu mujj gi ci juróom-ñaaari yoon bi ñu dogaloon Yuda jeex na ci 1844, te loolu mooy dikkug yégleb malaaka bu ñetteel bi. Fukk ak juróom-ñeenti at ginnaaw loolu, ci 1863, juróom-benn-fukk ak juróomi at yi ñu tektale woon ci ndorteel wax wax ba, màndargaal nañu mujju yéglekat yi ñuy wax Millerite ak tambaleg jàngalegu Adavantis bu fanweer gu juróom-ñaareel, gu Laodise. Juróom-ñaaari at laata 1863, ci 1856, James White tàmbalee woon a xamle ne yéglekat yi ñuy wax Millerite bañ nañoo doon kanam jaamu Filadelfi, te nekk nañu jaamu Laodise. Sëtam doomam, bi mu doon bind biyografii Ellen White, bind na ci jaar-jaaru 1856 ak ci bataaxal bu Laodise.

“Bataaxalu Laodise”

“Adventiste yi di sàbbat daan a wottu dañoo jël woon taxawaayu ne yégle yi ñeel juróom-ñaaari mbooloom yi nekk ci Apokalips 2 ak 3 dañoo melaloon xam-xamu mbooloom Kiristaan bi jaar ci ay at ak ay xarnu. Ci seen xalaat ju mujj, yégle bi ñeel mbooloom Laodise bi dafa jëme woon ci ñi ñuy wooye léegi Adventiste yu tudd rekk, mooy ñi nanguwuloon sàbbat bu juróom-ñaareelu bés bi. Ci ab njàngat gu gàtt ci Review bu 9 Oktoobar, James White yékkati na ay laaj yu man a yëngu xel, yu mu tàmbalee ak wax ne:”

“Njàngat li mi ngi tàmbalee dellu gëna fés, ne: ‘Sàmmkat, lu jëm ci guddi gi?’ Léegi, am na xàjjal bu tuuti rekk ngir ñu laaj ay laaj yu néew, ngir yóbbu xel ci mbir mi ñuy jëfandikoo ci moom. Tontu bu mat sëkk, nu yaakaar ne, dinañ ko joxe ci lu yàggul.—Review and Herald, 9 Oktoobar, 1856.”

“Ci fukk ak benn laaj yi mu laajoon, bii muy benneel laaj bu juróom-benn bi moo jublu woon ci waa Laodice.”

“6. Ndax xaaḷisu Lawdise yi (ñu tangul te seddul, diiruul it) dafa mën a melal bu baax xaaḷisu mboolem ñi di wax ne dañuy yégle yégleb malaaka bu ñetteel bi? —Ibid.”

“Laj laaj bi ubbee mbir mi bu baax:

“11. Su fekke ne lii mooy sunu xaaḷis ni nit ñi, ndax am nañu benn yoonu dëgg ngir yaakaar ngëneelu Yàlla, bu nu dégluulee ‘ndigëlam’ Seede bu Dëgg ba? Maa ngi lay digal nga jënd ci man wurus wu ñu seetale ci safara, ngir nga man a neexal; ak yére yu weex, ngir nga sol ko, te rusug sa rafetul yaram feeñul; te nga diw sa bët ak garabu bët, ngir nga gis. Ñi ma bëgg, ñoom laa yedd ak yar: kon nag, farlu te tuub. Xoolal, maa ngi taxaw ca bunt ba, di bëgg; ku dëgg sama baat te ubbi bunt bi, dinaa duggsi ci moom, te lekk ak moom, moom itam ak man. Ki daan, dinaa ko may mu toog ak man ci sama gàngune, ni man itam ma daan ba noppi, toog ak Sama Baay ci ay gànguneem. Peeñu 3:18–21.—Ibid.

“Léegi ne, dëgg mbir mi dafa doon leer ndànk ci xelu James White. Bés bu ci topp ci Review bi yégle woon benn waxtaan bu am juróom-ñaari koloon ci mbirum juróom-ñaari mbooloo yi, te moom la tuddoon noonu. Ci i waxam yu njëkk yi mu waxoon ne:

“War na ñëw ak yenn ay tekki-kàddu yu jamono jii ne, war nañu xam ñaari juróom-ñaari mbooloo y gëm yii ne da ñuy tegu ci juróom-ñaari xaaḷis yu mbooloom kërceen gi, ci juróom-ñaari jamono, te ñuy lal suuf si bu mat sëkk ci doxalin jamono jépp ju kërceen gi.—Ibid., Oct. 16, 1856.

«Noonu mu jël yëgleem bi, di wax ci bés bu nekk ci mbooloom jaamu Yàlla bu nekk. Bi mu agsee ci juróom-ñaareel bi, Laodise, mu yégle ne:»

“Ni ñuy toroxlu ngir nun, nuy askan, la melokaan bu metti bii di wax ci mbooloom gëmkat bii. Te ndax melokaan bu ragal-bii du nataal bu mat sëkk buy won sunu nekkin fii tey? Waaw, mooy; te du am njariñ benn di jéema rëcc dooleb seede bu xool bu xóot bii ci mbooloom Laodise. Na Boroom bi dimbali nu ngir nu nangu ko, te jariño ci moom.—Ibid.”

“Gannaaw ba mu joxee ñaari kolon ci mbind mi kërceek Laodise, waxam yu mujj ya daldi def woote gu réy:”

“Bokk yi soppiku, war nañu not aduna, yaram ak Seytaane; lu dul loolu, du ñu am benn cér ci nguurug Yàlla.... Jàppleen liggéey bii léegi-léegi, te ci ngëm sàkku leen diggé yi yaramal yi ñu jëfandikoo ngir Lawdise yu tuub. Jógleen ci turu Boroom bi, te na seen leer leer ngir ndamu turam gu barkeel ga.—Ibid.

«Tontu bi joge ci tool bi dafa yéemu lool. G. W. Holt bind na ci Ohio ca 20 Oktobar ni:

“Waaw, gëm naa ne nun ñi nekk ci ñetteelu yégle bi ak ndigali Yàlla ak ngëm gi ci Yeesu, nun lanu wax ji jëmaloo; te mënuma nu yàgg dara ci ñaan wurus wu ñu seetlu, ak yére yu weex, ak garab guñ tax bët yi gis.”—Ibid., 6 Nowàmbar, 1856.

«Jële gu bërub penku bi, am benn baat bu bees ci mbir mi, mooy bu Stephen N. Haskell, mu Princeton, Massachusetts. Naka Adventist bu njëkk bés bi, dafa tàmbalee waare bi mu amee 20 at; te léegi, ñetti at gannaaw loolu, mu ngi nekk ci yégle bu ñetteel malaaka bi. Nitu jàng Biblia bu mat sëkk, gannaaw ba mu gisoon tēnk gu gàtt gu njëkk gu White ci mbind mi ngir tàmbali

laaj bi ci mbir juróom-ñaari kër yu mbooloo yi, tanna na bind ab xët bu yaatu ngir Review bi:»

“Mbirmi bi ñu wax ci moomu nekk na benn mbir bu ma neex lool te dëgër ci sama xel ci ay weer yu weesu.... Dafa yàgg bañ ma gindi ci ngëm ne bataaxal bi jëm ci waa Laodise moo nu yell; maanaam, ñi gëm yégle bu ñetteelu malaaka bi, ndax ay sabab yu bare yu ma teg di yu baax. Dinaa tudd ñaar.—Ibid.

«Lii mooy li mu def, di jagleel ñaari kolon ci ay yéem-yéemam. Bi mu aggee ci tëj, mu wax ne:»

“Ab xalaatu yonnélu ñetteelu malaaka bi, du nu musal mukk, déédéet mukk, su fekke amunuñu mbubbum céet gi, mooy njubtegu gaayi Yàlla yu sell yi. War nañu matal sellaay bi ci ragal Aji Boroom bi.—Ibid.”

«Bi James White di wéyal ay éditoriaam ci bataaxal bi ñu yónnee jàngatug Laodise, xel yi Adventist yi daan sàmm bésab Noflaay, te léegi di leen jàng ci Review, daño yéemloowoon; waaye bu ñu ko seetee ak xalaat bu xóot ak ñaan, gis nañu ne mën na jege ci seen xalis. Bataaxal yi ñu yónnee ci seetkat bi wone nañu déggoo gu yaatu, te tegtal ne yeesal amoon na ba noppi tàmbali. Ne bataaxal bu yëngu bi nekkoonul meññeefug mbégte gu rekk, artik bi njëkk ci Testimony No. 3 moo ko seedeel, te ñu ko móll ci Avril 1857, te tudd Be Zealous and Repent. Mu ubbee ne: “Boroom bi won na ma ci peeñ ñenn mbir yu jëm ci kilifa gi ci xalam bu tey bii di tangadi, te dinaa leen ko nettali.”—1T, p. 141. Ci bii, Ellen White joxe na li ñu ko won woon ci saytaane séqale yi Saytaane daan songale mbooloo mi jaarale ko ci yéegute àddina ak alal ak moomeel.» Arthur White, Ellen G. White: The Early Years, voluum 1, 342–344.

Yëngu Millerite tàmbalee ci yon wàcc ci kanam Yàlla ni jàngatug Filadelifi, te ci atum 1856 mu nekk jàngatug Laodise. Juróom-ñaari at gannaaw loolu, yëngu gi mujje, te jàngatug Adventist bu fanweer ba fukki fan ak ñaar tàmbalee ni jàngatug Laodise te dina nekk noonu, ba kera Yàlla sànni ko génne ci gémminam. Yëngu gi jëm ci ñaar-fukk ak ñent-fukk ak ñent junni nit ñi génne na ci kër-yaramu jàngatug Laodise, ni yëngu Millerite génne woon na ci kër-yaramu jàngatug Sardis. Yëngu gi jëm ci ñaar-fukk ak ñent-fukk ak ñent junni nit ñi méngoo ak yëngu Millerite ci lii ne, yëngu bu njëkk bi soppeeku na dalla Filadelifi ba Laodise, waaye yëngu bu mujj bi soppeeku na dalla Laodise ba Filadelifi. Bérab bu jéfandikoo ngir soppi génne Filadelifi jëm Laodise ci jaar-jaari waxi Millerite, dañu ko tektal bu wér ci 1856; kon bérabu soppi boobu war na it a tektal ci yëngu bu mujj bi, ndaxte Yàlla masula soppeeku. Bérabu soppi boobu, dañu ko xamle ci Peeñu 11 ak ñaari yonent yi ñu rey ci mbedd yi.

Bu ñu di jeexal seeni seede, rab wa di génne ca xur ba amul suuf, dina leen xare, noot leen, ba noppi rey leen. Te seen yaram yu dee dinañu nekk ci mbeddum dëkk bu mag ba, bi ñuy wooye ci lu xel ci turam Sodom ak Misra, fa sunu Boroom itam dafa faañu ko ci bant bi. Peeñu 11:7, 8.

Mujj gu mujj mujj dina dee, teg ci tànkam, te gannaaw loolu dekkat nekk njàngum wone. Ci def loolu, dina yamook kañu Républicain ba. Kañu Républicain boobu day sos nataalu rab wi, te rab wi muy sos nataal am nañu ko wax ci Pëcc mi ñett-fukk ak juróom-ñaareel, te rab boobu dañu ko

xamle ne mooy boppu juróomeel bi jotoon gaañu dee; te dina dekkat nekk boppu juróom-ñaareel bi. Dina dekkat nekk juróom-ñaareel bi, mi bokkoon ci juróom-ñaari bi.

Rab ga nekkoon woon, te amul léegi, moom itam mooy juróom-ñetteelu bi; te mu ngi bokk ci juróom-ñaari, te dina dugg ci alkati. Revelation 17:11.

Běñu réew mi di Réewpiblik dina sos nataalu rab wu mag wa, te moo tax dinañ ko rey, gannaaw loolu mu dekki. Bi mu dekke, dina nekk bopp bu juróom-ñettelu bi, buy bokk ci juróom-ñaari bopp yi ko jiitu. Běñu Protestaanj bi, muy war ci kaw benn rab bu suuf boobu ak běñu Réewpiblik bi, te war na am noonu sax benn melokaan yu wone waxi yonent yi. Coppite gi nekk ci diggante Philadelphia ak Laodicea ci yěngu-yěngu Millerite bi dafa jěfandikoo ngir jěfandikoo coppite gi nekk ci diggante Laodicea ak Philadelphia ci yěngu mujj gi.

Ba mujj gu mujj gu nekk aadaana jěle woon gaaw gu rey ci 18 Sulet 2020, mu dee ni Laodise. Bi mu soppee, ni ko Feeñkat yi 11 di wone, ba nekk Filadelfi, dina tektal jàngu jeeñareel bi, maanaam bi bokk ci juróom-ñaari jàng yi. Dee gi ci atum 2020, dafa méngoo ak bépp bakk bu Républikeen, ndax li dale ci waxtu mujj mi ci 1989, amoon na juróom-benn président. Président bu jeeñareel bi jot na ci gaaw gu rey, te dina wér ci 2024. Bopp boobu dina nekk noonu bopp bu jeeñareel bi ci États-Unis, li dale ci waxtu mujj mi ci 1989, te dina bokk ci juróom-ñaari bi. Ñaari bakk ya ñoom ñaar dañoo doon jeeñareel bi buy nekk jeeñareel bi. Dëgg gii mooy benn cér bu mag ci yégleb Kàdduy Yeesu Kirist bi ñu ubbi, tuuti lu jiitu těj ngēm gi.

Loolu tere moo tax, dafa am solo nu leeral baat bi ci mbindum tariixu Millerite bi miy mel ni sunu tariixu tey. Rakku jigéen White dëggal na ni James White dafa jěfandikoo Laodicea ci kaw yokkute gi ca atum 1856, ba tax jěfandikoo boobu jógewu ci xel ak sammu nit. Juróom-ñaari at laata Kër Yàlla Seventh-day Adventist booleeku ci yoon ak benn Republican horn, waxug yégle bi rakkoon na ko ni mooy jàngu Laodicea. Lii di tekki ne, benn bés sax amul ci tariixu kër Yàlla Seventh-day Adventist bi gaawoon lu dul rafetul, néew alal, gumb, tiislu ak wéradi. Dëggug waxu yégle bii mooy joxe jumtukaay ak dëggalug nangu ñenti ñaawtéef yi di yokku yi nekk ci Ezekiel saar 8, ni ñoo di ñenti maas yi ci Adventism.

Buñ jege ci jaar-jaari at-fukk ak juróom ñent yi nekk ci Esayi 7, war nañu xam ne waxu yonent bi ci juróom ñaar yoon mooy seru yonent bi buy muur mboolem jaar-jaari yěngu-yěngu Millerite bi. Ci 1856, bataaxal bi ñeel mboolum Laodise dafa nekk dëgg jamono ji ñeel Adventisme Millerite bi. Ki joxe bataaxalu Laodise bi du woon James mbaa Ellen White; mooy Seede bu Takku bi te Dëgg bi.

Bindal malaakam jaamu Laodise yi nekk, nga bind ne: Li Amen bi wax, Seede su takku te dëgg, te mooy njálbéenu mbindéef yi Yàlla sàkk; xam naa sa jěf yi, ne doo seddoo te doo tàng. Bëgg naa nga doon seddoo mbaa nga tàng. Kon nag ndaxte yaw da nga tang-xonq, te doo seddoo te doo tàng, dinaa la tufli génne ci sama gémmiñ. Ndaxte wax nga ne: Ku bare xalis laa, am naa alal yu bare, te soxlaatu ma dara; te xamuloo ne yaa ngi metti, yaa ngi yaram-ndiis, yaa ngi néew doole, yaa ngi ñàkk, yaa ngi gumb, te yaa ngi rafetul dara. Maa ngi la dénk nga jënd ci man wurus wu ñu seet ci safara, ngir nga man a bare alal; ak yéré yu weex, ngir nga sol ko, te ngir rusug sa rafetul-dara feeñul; te nga diw sa bët ak garab gu ñuy def ci bët, ngir nga

gis. Ñépp ñi ma bëgg, maa leen di yedd ak a yar; kon nag gërëmul te tuub. Xoolal, maa ngi taxaw ci bunt bi, di ko toog; su kenn déggee sama baat te ubbi bunt bi, dinaa dugg ci moom, te lekk ak moom, moom itam ak man. Ki not, dinaa ko may mu toog ak man ci sama gangune, ni man itam ma notee te toog ak sama Baay ci ay ganguneem. Ku am nopp, na dégg li Xelum Mi wax jaamuy mbooloo yi. Peeñu 3:14–22.

Seede gu Dëgggu bi xamle ne su kenn bëggée “déglu” baatam, dina duggsi te “lekk ak moom.” Su Laodise ubbee bunt bi, Kirist dina duggsi te lekk ak ñoom. Suñu mayee Kirist mu dugg, yóbbu na ab yégle, ndaxte misaalu lekk day tektale joxewu ab yégle. Man naa wéyal yégle bi ci nekk rekk yégleb Laodise, waaye loolu mooy xalaat gu sutur ci li yégle bi mu joxe di tektale. Ci atum 1856, Hiram Edson génne na ab séri bu juróom-ñett yu ñu bind, yu ëmb xibaaru wax jii ci yonent yi, te yooyu yaatal nañu njàngum very very “waxu yonent ci jamono” bi njëkk, bi malaakay Yàlla jiite woon William Miller ngir mu ko xam te yégle ko. Ci yooyu juróom-ñett yu bind, Edson sant na bu baax juróom-benn-fukk ak juróom-ñaar at yi ci Esayi saar 7.

Ndorte liggéeyu Miller mooy gise gi jëkk ci juróom-ñaari yoon yi, te juróom-ñaari at laata yokkute gi tuddewoon ci turam di jeex, ñu jox Millerite Adventism xam-xamu waxu yonent bu gëna xóot ci benn yonent boobu sax. Ñu ko joxe woon ci benn at bi wax ju jóge ci yégleel taxawal leen ni ñoom ay Laodicean lañu. Ci yoon wu yonent, ñaar-fukk ak juróom-ñaari téeméer ak ñaar-fukk fan gannaaw, ci 1863, ñu bañ jëfandikoo gis-gisu jëkk gu Miller ci waxtu yonent. Baatu Laodicea ngir yokkute Advent bi agsi woon na ci 1856, te Boroom bi bëgggoon duggal ci bunt bi juróom-ñett yoon, ak juróom-ñett mbind, ngir seet ndax Dina gis bunt bu Ubbi. Ci jeexital yokkute gi, Seede bu Dëgg bi bëgggoon na lekkandoo ak ay nitam, di reer ci bésu ndaw ñam woowu mooy bataaxal bu njëkk bu waxtu, bi nekkoon ca njàlbéenu yokkute gi. Nitam dañu bañ a lekk; te juróom-ñaari at, walla ñaar-fukk ak juróom-ñaari téeméer ak ñaar-fukk fan yu yonent gannaaw loolu, nitam tēj nañu bunt bi eraañu woon ak caabi Daawuda, bi ñu dencoon ci loxob William Miller. Ñu dellu ci ab yonent bu Samari bu yàgg, mi leen dundal fen, te mu tëral seen àtte ngir ñu dee diggante mbaam ak gaynde.

Ci atum 1856, bëñu nekkoon ci jafe-jafe gi aju ci xur wi ci bëgg-bëgg gu yees, ndaxte fu gis-gis amul, askan wi day sàngu. Ci atum 1856, bënn sax bu boka ci Républicains yi itam nekkoon na ci jafe-jafe.

At mi 1856, mooytu na ci jàmmaadi xare bu metti bi ñuy wax Bleeding Kansas, maanaam xareg diggu Kansas ak Missouri. Jàmmaadigoogu dafa doon ci laaj bu aju ci ndax Kansas dina dugg ci Union bi ni ab réew mu goradi mbaa ni ab réew mu jaam. Xare boobu àndoon na ak tēnk yu tarte ci diggante way dēkk yu faral di taage njaam ak yu koy weddi.

Bés bu 22 Mee 1856, am solo jafe-jafe am Senaa Réewum Bennoog Amerik itam, ba ndaw-dëkkandoo Preston Brooks, miy faral di doxal ngir jaamu nit te jóge South Carolina, door na Senator Charles Sumner mu Massachusetts ak ay yaram yu metti ak bantam. Sumner waxoon na kàddu gu taxaw ci xeetu bañ jaamu nit, te tudd The Crime Against Kansas, te loolu merloo woon Brooks lool. Mbet mi ci bant bi feeñal na coono yi di yokku diggante Běj-gànnar ak Běj-saalum ngir mbirum jaamu nit.

Ci atum 1856, dañu sos Partie Républicaine ngir wàcc ci yëngu-yëngu politig bi yóbbuwoon ndax Kansas-Nebraska Act bi ñu jàll ci atum 1854, te moo jur woon yokkute njuumte gu mag ci yaatal jaam ci suuf yu bees. Kuréel gu njëkk gu réew méppu partie bi am na woon ci Philadelphia, te ñu tann John C. Fremont muy seen njëkk aji-samp bu ndaw ci ndegam nguur gu atum 1856.

Yoonu Kansas-Nebraska Act tëraloon na suuf yi di Kansas ak Nebraska te may na waa dëkku yi ne suuf yooyu ñu dogal xanaa dinañu nangoo jaam ci seen diggante. Xalaat bii, bi ñuy wax “popular sovereignty,” dafa dindi woon ci jëfandikoom Missouri Compromise bu 1820, bi tere woon jaam fu weesu bëj-gànnar 36°30’ ci Louisiana Territory. Yoon wi amoon na lu xóot ci mbirum jaam ci suuf yi. Dafa delloo taal xuloo yi doon xàjjal réew mi, ndaxte ubbi na mën-mën ne jaam man na yaatu ba dugg ci barab yi ñu daan jàpp ni suuf su gorees la, mel ni Kansas. Jëlug yoonu Kansas-Nebraska Act indi na gaaw-gaaw gu ñëwug waa dëkku yu boka ci wet gu bëgg jaam ak yu boka ci wet gu bëggul jaam ñëw ci Kansas Territory, ku nekk yaakaar a jëfandikoo boppam ngir soppi àtteb “popular sovereignty” bi. Xëccoo bii ci ngir moom suuf si jur na xare yu metti ak ab jamono ju amul yoon, ju ñu xamoon ni Bleeding Kansas ci atum 1856.

Doorat yu nguur gi 1856 doon lu am solo lool ci politig. Mu waraloon benn xeex bu ñett ñu boka, diggante Démokrat James Buchanan, Républicain John C. Fremont, ak njiitu réew bu njëkk Millard Fillmore bu mbootaay Amerig. James Buchanan moo not doorat ba nekk njiitu Réewum Etazini bu 15e.

Nguuru James Buchanan mi am nañ ko gëna xam ci li mu mënul woon a doxal bu baax jafe-jafe yu gëna metti ak tasaaro yi di yokku diggante bëj-gànnar ak bëj-saalum, te loolu yóbbu ci mujj ga ci tàmbaliwaayu xare bi mag bu Amerig, lu néewul dara gannaaw bi mu bàyyée kargam. Nguuruam, ci yoon yu bari, dañuy ko gis ni mooy benn ci nguuru yi gëna néew njariñ ci jaar-jaari Amerig, ndax yàqute yu réy yii ci njite ak saytu xalisub jafe-jafe.

Njiitu Dred Scott bu siiw te xam ne, ci atum 1857, yégle na ne jaam yi, muy ñiñu jaam walla ñiñu goreel, duñu way-reew te mënunu jiiñ ci kuréelu fédéral yi. Mu itam yégle ne Kongre mënul tere jaam ci suuf yi boka ci États-Unis. Démokrat bi Buchanan fësal na ci kanam nit ñépp ne mu nangoo ak dogalu Dred Scott buy taxaw ci wàllu jaam.

Dul taxul xalisug jaamu moom Buchanan mi boka ci Parti Démocrate te doon a dooleel jaamkat, mayul rek ngoroo yi yéex ba ñu sotti ci Xare Béeru bi, waaye itam kàttanam ci saytu xalisu réew mi indi na Panic of 1857, mi boka ci yéesal yu gëna mag ci yoon wi xalisug Amerik laata “Great Depression” bi. Panic of 1857 jur na naxaru xalis bu metti lool te yàgg ay at. Kër yu liggéey ak bank yi tëj, ñakk liggéey yokku, te marse aksiyon bi wàññiku.

Ci nguuru Buchanan diisoon, réewi Bëj-gànnar yi tàmbalee seen yoonu génneeku ci Union bi, te ñu daggookoo ngir tontu ci tànnug Abraham Lincoln, wa Republikaan bi, ci atum 1860. Buchanan jël na yoonu toog-teey ci jafe-jafab génneeku gi, dafa wax ne nguurug federaal bi amul sañ-sañ tere génneeku gi ak doole. Ñakk a jëf bu wóor boobu may na yëngu-yëngug génneeku gi gën a am doole. Ñakkam njiite gu dëgër ak bëggadiam a jëf ci anam wu wóor ngir saytu jafe-jafab génneeku gi yokk na xalaatu Bëj-gànnar gi ne man na génn ci Union bi te du dajeek aji ànd ak ay mboolloom xare.

Atum 1860, Abraham Lincoln, miy njëkk ci parti Républiquein te mu jëkk ci ñu bokk ci moom nekk njiitu-réew, lañu tànn. Ci 1 Sulet 1863, Njiitu-réew Lincoln firmewul te génne Proclamation bu mujj buy yégle Goree, te mooy wax ne ñépp ñi nekkoon jaam ci suuf yi Konfederasyon yor dañoo wara goree. Digle bujóge ci njiitu-réew bi am na woon jariñ ju réy ci xareb Réew mi, ndaxte soppi na xuloo bi ba mu nekkul woon rekk xeex ngir sàmm Benn-réew bi, waaye it ngir jeexal njàam. Proclamation bu yégle Goree boobu goreelul woon fekk ñépp ñi nekkoon ci njàam. Moom dafa jëm woon ci suuf yi Konfederasyon yor kese, fa Benn-réew bi amuloon kàttan gu yaatu. Bi mbooloom soldaar yi Benn-réew bi di jëm kanam te di jël nguur gi ci suuf yi Konfederasyon yor, ñuy doxal proclamation boobu, te ñi nekkoon jaam ci bérab yooyu ñu goree leen. Proclamation bu yégle Goree boobu nekkoon na ab jéego ju am solo lool jëm ci faral di dindi njàam ci États-Unis, te xall yoon wi ngir jël Amandman bu fukki ñett ba ci Sartu Réew mi U.S. Constitution, bi ñu jállal te dëggal ko ci 6 Desàmbar 1865.

Bëñu Repibliken bi dale ci at yii 1850, nekkoon na ci jafe-jafe bu jëm ci mbirum jaamkat. Ñaari xeetu xalaat yu mag ci politig mi la ñaari rakki réew mi doon teewal. Yoonu tasoo bi tàmbalee na ci 1856, bi kuréel yi di weddi jaamkat ak yi koy àndal dajaloo ci suuf si Kansas ngir taxawal seeni gis-gis ci jaamkat, ca jamono jooju sax bi Philadelphia di weesu Laodicea. Demooraat yi doon nañu ñiy ànd ak jaamkat, te Repibliken yi doon nañu ñiy weddi jaamkat.

Ci atum 1856, Bleeding Kansas dafa mel niir gu ñëw ci xare bi. Ci at moomu, tànnees nañu ab Demokrat buy taage jaam ngir nekk boppu béjjenu Républiquein ba, te njàmbaraam ju amul doole nekk na màndarga njingu presidans bu amul jariñ, ba ci fan yu mujj yii nu jot. Moo jiitu woon njëkkul njiitu Républiquein bi ñu gaawaloon ngir setal yàqu yi presidansu Buchanan bàyyi.

Ci atum 1863, bëñu wax ne bëñuñu Réew yi moo def ndigal gu mag gën a am solo ci jaar-jaaru ndigalug bopp ci jaar-jaaru rabu suuf bañuy wax ci Peeñug Yowaana fukki ñett. Ndigal loolu dafa doon jëm ci jaam. Benn xët ci xibaaru yégle bi nee na: “Ne ci bés bu njëkk ci weeru Samwiye, ci atum Boroom bi junni ak juróom ñaar téeméer ak juróom benn-fukk ak ñett, nit ñi ñu téye ni jaam ci biir bépp Etaa walla ci benn cér bu ñu sàkk ci Etaa booba, nit ñi ci nekk di ko jamono jooju di fippu ci Biraasii Réew yu Bennoo yi, dañuy doon ci sa saa, ba fàww, te ba fàww ba fàww, goréel; te Nguuru-yorey ndigal bu Biraasii Réew yu Bennoo yi, boole ak kàttanu xarebu suuf ak gaal yi ci, dina xamle te aar goréelug nit ñooñu, te du def benn jëf walla ay jëf ngir tere nit ñooñu, walla kenn ci ñoom, ci ñenn ci jëf yi ñuy jéem ngir seen goréel gu dëgg.” Doonte ne ci jamono jooju, saafaraalug jafe-jafe bu jaam bi nekkul woon lu mat sëkk ci tariix, wér-gi-jot gi nekk ci Dëppoo ba ñu ko xam laata Lincoln bindée ne, “nit ñi ñu téye ni jaam ci biir bépp Etaa ... dañuy doon ci sa saa, ba fàww, te ba fàww ba fàww, goréel.”

Lincoln doon na delluwoonoon na ci doole yu njëkk yi Constitution bi wax, bi xamle ne “nit ñépp dañoo bindoo ak yam.” Lincoln doon na delluwoon ci dëgg yu njëkk ya, ci jamono ji bépp, baaka Protestan bi di bañ ay kàddug waxam yu njëkk, maanaam wax ci jaamkat. Kon nag, ci waxtu wi baaka Réewublikaan bi daan def li gën a am solo ci ay “ndigalu doxalin” ci nettaliwam ba noppi jëm ci jaamkat, baaka Protestan bi itam def na li gën a am solo ci ndigalu doxalin ci jaar-jaaram yoonu waxam jëm ci wax ci jaamkat, te loolu moo ñu tegtal ci giñ ak musibaam Muuse. Baaka Réewublikaan bi tànn na dellu ci doole yu njëkk yi; baaka Protestan bi tànn na bañ ay dooleyam yu

njèkk yi te dellu ci ña koññoonoon ne duñu délsi ci ñoom mukk.

Ci atum 1863, bënn ga réewum Républicain bi dafa doon ñaari dal, ni nguurug Israayil gu yàgg ga ñaareeluwoon ca jamonoy Jeroboam ak Rehobham. Ci atum 1863, bënn ga Protestan bi dafa tàqook bënn ga Républicain bi ci anam wu yoon may, ni ko saraxal ñaari altar yi Jeroboam sampoon Betel ak Dan di firi. Ñaari bënn yi dañuy dox ci jaar-jaari nettali gu mel ni seeni bopp, te jaar-jaari atum 1863 bi, rawatina, dafay tegtal jaar-jaari fan yu mujj yi.

Jaar-jaaru Millérite dina dellu jëm ci jaar-jaaru ñaari téeméeri junni ak ñeent-fukki junni ak ñeent, waaye am na ay waaru yëgle yu wax ne lu ci nekk day soppeeku ci yeneen anam. Benn ci yooyu mooy ne, ci jaar-jaaru Millérite, ñi jëkk a nekk ci njàngat mi woon nañu ñi nekkuloon ci biir yëngu-yëngu bi, te gannaaw loolu yëngu-yëngu bi ci boppam. Waaye ci yëngu-yëngu ñaari téeméeri junni ak ñeent-fukki junni ak ñeent, ñaari baat yi nekk ci Peeñu 18 dañuy wone ñaari nit ñi wax ji jëm, waaye ñoom ñaari jëmkat yooyu dañoo dellu ginnaaw jaar-jaaru Millérite. Jëmkat bu jëkk bi mooy askanu Yàlla, te ñaareelu baat bi mooy baneen juróom Yàlla yi des ba tey nekk ci Bàbbiloon.

Beneen waxtaanu yonent bi mooy ne, doonte sax ñaari jaar-jaari nettali yi di weesu jëm ci benn jàngu ba ca beneen, Millerites yi joge nañu Philadelphia dem Laodicea, te doxalin bu mag bu malaaka bu ñetteel bi dafa di jóge Laodicea jëm Philadelphia. Loolu mooy wone ne Millerites yi dem nañu jële ci jàngu bu juróomeel-ben ba ci jàngu bu juróomeel-ñetteel, te ñaari téeméer ak ñeenti fukk ak ñeent ña dafañu jóge ci jàngu bu juróomeel-ñetteel ba dem ci jàngu bu juróomeel-ñetteel ak benn, bi bopp ci juróom-ñaari yi.

Bëñu Réipblikan bi tàmbalee na yëngu-yëngam gu jëmée ci réew mu bëgg jaam ngir agsi ci réew mu bañ jaam ci jaar-jaaru mbir yi wër 1863. Jafe-jafe ju jamono jooju samp na ñaari parti yu politig yi di benn nañu ak noon yi fés ci “fan yu mujj yii.” Naka noonu, ni njèkk Réipblikan bi doon njiitu réew ci jaar-jaaru boobu ñu rey ko ay fan rekk gannaaw bi xare ba jeexee, noonu itam mujj Réipblikan bi doon njiitu réew ñu rey na ko ci misaal te bàyyi ko ci mbedd mi mel ni ku dee, fekk àddina si di bég. Ñu rey na ko, du rekk ay fan gannaaw bi xare sivili ba jeexee, waaye tuuti la ci kanam ba xare sivili bu mujj bi tàmbali.

Njiitu Réew-mi bu njèkk bi bopp ci Republican, moom la jiitu woon njiitu réew bu gëna amul jariñ ci jaar-jaaru Amerig ba. Te njiitu Réew-mi bu mujj bi bopp ci Republican, moom itam njiitu réew boobu la jiitu. Amul-jariñ gu njiitu réew bu bopp ci Democratic, bi jiitu woon njiitu Réew-mi bu njèkk bi bopp ci Republican, moo gaawloo jafe-jafe ji soppeeku woon xareb kër gi, te noonu la xalis li tey di dox itam. Njiitu réew bu bopp ci Democratic bi jiitu njiitu Réew-mi bu mujj bi bopp ci Republican, doxal na ekonomii bi ak nu tax ba mu jur toorop ekonomii bu gëna mag ci jaar-jaaru Amerig ba, ba ci jamono jooju. Ñaari bés yi dañuy dawandoo ba ca yoonu Dibéer ba. Ci atum 1863, maas gu njèkk gu ñaari bés ya ñoom ñaar tàmbalee na, te ci ñaari bés ya itam, maas gu ñeenteel gi te mujj gi dina jublu penku, di sujjóot jant bi.

Bataaxalu Eliya ànd ak àttey Yàlla yu di saxoo ci jëfandikook njàngatug waare bi. Léegi, askanu àddina bi dafa dund ni nit ña woon lu jiitu mbëbët mi. Ñu ngi lekk, naan te yaakaar ne magi teknoloji bu globaal yi dinañu saafara lépp lu man a am. Kàddug Yàlla mi ngi wone ne léegi àddina

bi agsi na ci wetu benn jafe-jafe bu réy lool.

“‘Lan mooy guddi gi?’ Ndax dama xam njariñu yenn bataaxal yi? Ndax dama dégg dëkkuwaayu bi ñuy yor ci liggéeyu mujj bu mag bu njëgëlaay gi? Ndax dama xam bu baax ‘kàddug waxi yonent gu wóor’ ba ma man a gis ci xew-xew yi di am wër ma, seede yu leer ne Buur bi di ñëw jege na ba nekk ci bunt bi? Ndax dama yëg yëfi warugar gi nekk ci sama kaw, ci gis-gisu leer gi Yàlla jox ma? Ndax maa ngi jëfandikoo bépp may may ma, ni ku yor alalu Boroomam, ci jëf ju jub te jubal, ngir musal ñi di sanku? walla ndax dama tangadiwul te amul sama xol ci mbir mi, di xaaxaat ak àddina ju bon, di jëfandikoo alal ak kàttan gi Yàlla may ma, lu ëpp ngir neexal sama bopp, di xeebal sama dal ak sama yoonu neex, gën a farlu sama yëngu-yaram ak sama wër-gu-yaram ngir yokk jëfandikooko mbiram? Ndax sama doxalin mi moo ngi dooleel ‘gëm-gëmu bi ngiy yokku ci àddina ne ñi di Adventist yu Bésub Juróom-Ñaareel yi dañuy woote bu leerul, te dañuy topp yoonu waa àddina’?”

“Nu dégg baatu tànkì Yàlla buy ñëw ngir mbugal àddina ndax seeni bàkkaar. Jeexital jamono jege na nu lool. Ñi dëkk àddina dees leen boole ci ay mbooloo ngir lakk leen. Ndax dingañu la boole ak garab gi? Xam nga ne at mu nekk ay junni ak ay junni, ak fukki junni yoon fukki junni bakkan dañuy sànkù, di dee ci seeni bàkkaar? Musiba yi ak àttey Yàlla tàmbali nañoo def seen liggéey, te ay bakkan dañuy yàqu ndax leerug dëgg woneesul ci seen yoon.” General Conference Daily Bulletin, 1er Avrìl 1897.

Ak sama ruu sama xol ci guddi; waaw, ak sama xel mi nekk ci biir sama, dinaa la seet bu yàggul: ndaxte su sa àtte yi nekke ci suuf, ñi dëkk àddina dinañu jàng njub. Esaayi 26:9.